

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο / videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33169 & [doi:heal.uoi.12925](https://doi.org/10.12925/heal.uoi.12925). EN Summary follows

«Πώς πεθαίνει ένας άντρας; Θα μπορούσαμε να πεθάνουμε κανονικά;» (Γ. Σεφέρης): Μνήμη και αγάπη για τον Στέφανο Σκοπούλη¹

Απόστολος Γ. Παπαϊωάννου²

Σχολή Επιστημών Αγωγής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Περίληψη

Όταν ο θάνατος πλησιάζει με αυτόν τον τρόπο, αιφνιδιαστικός και τρομακτικός από το ένα μέρος, και φιλικός από το άλλο, στην περίπτωση του Στέφανου άφησε τον ορίζοντα ελεύθερο, κόκκινο και απεριόριστα οραματικό.

Είχαμε κατορθώσει σε πρακτικό (και σε ιδεολογικό) επίπεδο να συνεργαστούμε για την επιτυχία της εκδήλωσης που έγινε στην Κεντρική Πλατεία των Ιωαννίνων, υπέρ του Αρη. Λίγο πριν είχαμε συνομιλήσει και συζητήσει για τον άδικο χαμό του Μεγάλου Αρχηγού, πώς αιφνιδιάζει ο θάνατος, και γιατί η Ιστορία ακόμη δεν είπε την τελευταία της λέξη. Όπως και να ήταν, το προσωπικό μας σύμπαν βρισκόταν πάντα στην Αριστερά. Έτσι μιλώντας σκεφτόμασταν τα τρομακτικά γεγονότα της πόλης μας, το Φιξ, τον ΑγιοΚοσμά και το Σταυράκι, αλλά και τη Θεσσαλονίκη του Λαμπράκη και όσα έγραψε στο Ζ ο Βασιλικός, πρόβαλε στην οθόνη ο Γαβράς και ζωντάνεψε ο Υβ Μοντάν.

¹ 28-4-2017 16:00-17:30 Συνεδρία: Π6 Το Καθήκον του σπουδαίου. Ομιλία 4η: [YouTube=9Dlfoxs7NjE](https://www.youtube.com/watch?v=9Dlfoxs7NjE) 10:58. Άρθρο: υποβολή 25-4-2017· αποδοχή 17-2-2023· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι.

Ο Στέφανος Σωτηρίου Σκοπούλης, γιατρός, πολιτικός, ποδηλάτης, και δεινός ορειβάτης, σκοτώθηκε στο βουνό του Σουλίου Χιονίστρα στις 7-2-2016: efsyn.gr/ta-ioannina-thrinovn-ton-stefano-skopoyli. Στη μνήμη του, η αδερφή του Γεωργία έγραψε το βιβλίο *Περπατήσαμε μαζί το δικό του βουνό* (OASIS 2018: biblionet-225802), όπου περιέχεται και η παρούσα περίληψη (σελ. 223-224).

Αν οι **σύνδεσμοι** στην κορυφή αυτής της σελίδας δεν λειτουργούν: > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελίδα 21: υποσημείωση 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Παπαϊωάννου Α. «Πώς πεθαίνει ένας άντρας; Θα μπορούσαμε να πεθάνουμε κανονικά;» (Γ. Σεφέρης): Μνήμη και αγάπη για τον Στέφανο Σκοπούλη». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς. 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Π64: σς 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33169> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12925>.

² Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Γεννήθηκε 4.10.1945 στο Δολό Παγωνίου. Σπουδές: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, διδάκτορας 1986. Επταετής ερευνητική εργασία στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας. Καθηγητής Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού στη Σχολή Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Σήμερα, Ομότιμος Καθηγητής στην ίδια Σχολή, διευθύνει Εργαστήριο Ιστορίας. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας 1967-1974 ανέπτυξε αντιστασιακή δράση και φυλακίστηκε. Κυριότερα μελετήματα: «Οι Έλληνες της Βενετίας και η Βενετική Επανάσταση του 1848-1849», Ιωάννινα 1986. «Μανόλης Σκουλάς, ο πυρπολητής του Αρκαδίου (1866)», Ιωάννινα 2005. «Η Ιταλική Παλιγγενεσία, η πολιτική Ενοποίηση της Ιταλίας (1861) και οι επιδράσεις της στην ελληνική κοινωνία», Ιωάννινα 2011. [Βιογραφικό](#). [Πέθανε 16-4-2022. Εδώ η ομιλία του, αποηχογραφημένη από το βίντεο.]

Δεν μπορούμε να λησμονήσουμε τα Σκοπευτήρια, τους πολιτικούς Μάρτυρες, τα Ολοκαυτώματα. Μας αιφνιδίαζε ο προηγούμενος αιώνας, όπως και ο τωρινός, που μας προετοιμάζει ακόμη. Τώρα έχουμε γίνει περισσότερο υποψιασμένοι, σα να γνωρίζουμε πού θα μας συναντήσει ο θάνατος, σε ποια γωνιά παραμονεύει, σε ποια κορυφογραμμή, σε ποιο βουνό, σε ποιο μαρμαρένιο αλώνι.

Λίγο πριν από τον αιφνιδιασμό είχαμε προλάβει να ανταλλάξουμε κάποιες σκέψεις για τις ανίατες ασθένειες της ετοιμοθάνατης Δημοκρατίας. Οι συνομιλίες ήταν ελεύθερες και ειλικρινείς. Αρχικά διαπιστώσαμε ότι η Δημοκρατία δεν είναι βιώσιμη, γιατί δεν είναι νόμιμη. Δεν είναι σταθερή, γιατί αδιαφορεί για την κοινωνική ωφελιμότητα της λειτουργίας των θεσμών. Ίσως η στιγμή της θύελλας να πλησιάζει, καθώς η αγωνία τείνει να μετατραπεί σε αδυσώπητο αγώνα διαρκείας.

Εκείνες τις στιγμές ο θάνατος δεν υπήρχε στον ορίζοντα των άμεσων εμπειριών μας. Ωστόσο, οι συζητήσεις μας στο τέλος, είχαν μια ασφαλιστική δικλείδα: «Τὴν ὀργὴ τῶν νεκρῶν νὰ φοβᾶστε».³

Λέξεις-κλειδιά: βίαιος θάνατος, αιφνίδιος θάνατος, άδικος θάνατος, Στέφανος Σκοπούλης, κανονικός θάνατος, ολοκαυτώματα, Γιώργος Σεφέρης, βιώσιμη Δημοκρατία, τέλος της ζωής, καλός θάνατος, ευ-θάνατος, πρόωρος θάνατος, ώριμος θάνατος, μεθώριμος θάνατος, μετάωρος θάνατος, αθανασία, ευθανασία, δυσθανασία, προθανασία, μεταθανασία, μεταθανάτια μακροζωία, πότε πρέπει να πεθαίνουμε, ΠΠΠ, πότε οφείλομε να πεθαίνουμε, ΠΟΠ, πώς πρέπει να πεθαίνουμε, ΠώΠΠ, γιατί πρέπει να πεθαίνουμε, ΓΠΠ.

“How does a man die? Will we be able to die normally?” (G. Seferis): Memory and love for Stefanos Skopoulis⁴

Apostolos G. Papaioannou⁵

³ Οδυσσεάς Ελύτης (1911-1996). *Άξιον εστί* (1959). Τα Πάθη, Γ: «Εκοιμήθηκα πάνω στην έγνοια της αυριανής ημέρας όπως ο στρατιώτης επάνω στο τουφέκι του. | Και τα ελέη της νύχτας ερεύνησα όπως ο ασκητής το Θεό του. | Από τον ιδρώτα μου έδεσαν διαμάντι και στα κρυφά μου αντικαταστήσανε την παρθένα του βλέμματος. | Εξυγίανε τη χαρά μου και τη βρήκανε, λέει, μικρή και την πατήσανε χάμου σαν έντομο. | Τη χαρά μου χάμου πατήσανε και στην πέτρα μέσα την κλείσανε και στερνά την πέτρα μου αφήσανε τρομερή ζωγραφιά μου. | Με πελέκι βαρύ τη χτυπούν, με σκαρπέλο σκληρό την τρυπούν, με καλέμι πικρό τη χαράζουν, την πέτρα μου. | Κι όσο τρώει την ύλη ο καιρός τόσο βγαίνει πιο καθαρός ο χρυσμός απ' την όψη μου: ΤΗΝ ΟΡΓΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΝΑ ΦΟΒΑΣΤΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΡΑΧΩΝ Τ' ΑΓΑΛΜΑΤΑ!» (<https://pteroen.wordpress.com/2011/10/22/την-οργη-των-νεκρων-να-φοβαστε/>, πρόσβαση 7-12-2022).

⁴ 28 Apr 2017 16:00-17:30. Session: P6 *The duty of the Great*. **Speech** 4: [YouTube=9Dlfoxs7NjE](https://www.youtube.com/watch?v=9Dlfoxs7NjE) 10:58. **Paper**: submitted 25 Apr 2017; accepted 17 Feb 2023; no peer reviewed.

Stefanos Sotiriou **Skopoulis**, physician, politician, cyclist, and great mountaineer, was killed on the mountain of Souli Chionistra on 7-2-2016: efsyn.gr/ta-ioannina-thrinoy-n-ton-stefano-skopoyli. In his memory, his sister Georgia wrote the book *We walked together his own mountain* (OASIS 2018: [biblionet-225802](https://www.biblionet-225802.com/)), where this summary has been included (pp. 223-224).

If the **links** at the top of the first page do not work: > Top of the 1st page: PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

Cite this article: Papaioannou A. «How does a man die? Will we be able to die normally?» (G. Seferis): Memory and love for Stefanos Skopoulis». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium. University of Ioannina, Greece, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper P64: ps 6.
<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33169> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12925>.

⁵ Emeritus Professor, University of Ioannina. He was born on 4.10.1950 in Dolo Pogoniou, Greece. Undergraduate studies: Faculty of Philosophy, University of Ioannina; Ph.D. 1986. Seven-year research work at the Hellenic Institute of Venice. Professor of Modern Greek History and Modern Greek Culture at the School of Educational Sciences of the University of Ioannina. Today, Emeritus Professor at the same Faculty, he directs the History Laboratory. During the 1967-1974 dictatorship, he developed resistance activity and was imprisoned. Main studies: *"The Greeks of Venice and the Venetian Revolution of 1848-1849"*, Ioannina 1986. *"Manolis Skoulas, the arsonist of Arcadius (1866)"*, Ioannina 2005. *"The Italian Palingenesis, the political Unification of Italy (1861) and its effects on Greek society"*, Ioannina 2011. [Died 16-4-2022. Here his speech, recorded from the video]

School of Educational Sciences, University of Ioannina, Ioannina, Greece

Summary

When death approaches in this way, sudden and terrifying on the one hand, and friendly on the other, in Stephanos' case it left the horizon free, red and infinitely visionary.

We had managed on a practical (and ideological) level to cooperate for the success of the event that took place in the Central Square of Ioannina, in favor of Aris. A little while ago we had talked and discussed about the unjust loss of the Great Leader, how death suddenly occurs, and why History has not yet said its last word. Be that as it may, our personal universe has always been on the Left. While talking like this, we were thinking about the terrifying events of our city, Fix, Agios Kosmas and Stavvaki, but also Lambrakis' Thessaloniki and what Vassilikos wrote in Z, projected on the screen by Gavras and brought to life by Yves Montand.

We cannot forget the Shooting Ranges, the political Martyrs, the Holocausts. The previous century was surprising us, just like the current one, which is still preparing us. Now we have become more suspicious, as if we know where death will meet us, in which corner it lurks, on which ridge, on which mountain, on which marble threshing floor.

Just before the surprise we had time to exchange some thoughts on the incurable diseases of the dying Republic. The conversations were free and frank. Initially we established that Democracy is not sustainable, because it is not legal; it is not stable, because it does not care about the social usefulness of the functioning of the institutions. Perhaps the moment of the storm is approaching, as the agony tends to turn into a relentless, enduring struggle.

In those moments death did not exist on the horizon of our immediate experiences. However, our discussions at the end had an insurance valve: "The wrath of the dead should you fear!"⁶

Keywords: *violent death, sudden death, wrongful death, Stefanos Skopoulis, normal death, holocausts, Giorgos Seferis, sustainable Democracy, end of life, good death, mature death, premature death, postmature death, immortality, ephanassia, euthanasia, dysthanassia, prothanassia, metathanassia, posthumous longevity, when should we die, WnSWD, when must we die, WnMWD, how should we die, HSWD, why should we die, WySWD.*

Ελληνική Λαΐου:⁷ Θα ήθελα τώρα να καλέσω τον κ Παπαϊωάννου Απόστολο, Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, που θα μας παρουσιάσει το θέμα «*Πώς πεθαίνει ένας άντρας; Θα μπορούσαμε να πεθάνουμε κανονικά;*» *Μνήμη και αγάπη για τον Στέφανο Σκοπούλη.*»

Απόστολος Παπαϊωάννου:⁸ Πανοσιολογιότατοι, κύριε Πρόεδρε του Συνεδρίου, κύριοι συνάδελφοι, κυρίες και κύριοι, αγαπητές αγαπητοί φοιτήτριες και φοιτητές, έρχομαι στο συνέδριο αυτό με προσωπική παρέμβαση.

Μνήμη και αγάπη για τον Στέφανο Σκοπούλη
Ποιος θα σηκώσει τη θλίψη τούτη από την καρδιά μας;
Με τη βουνοσειρά μπροστά μας που σε κρύβει,
μετακινώντας τσακισμένες πέτρες,

---

⁶ Odysseus Elytis (1911-1996). *It Is Worthy (Άξιον Εστί)*. The Passions, C.

⁷ Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Εργαστήριο Υγιεινής & Επιδημιολογίας, Τμήμα Ιατρικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Συμπρόεδρος της Συνεδρίας "Π6: Το καθήκον του σπουδαίου".
<https://nursing.uoi.gr/δρ-λαιου-ελπινικη-bio/>. nlaiou@gmail.com, elaiou@uoi.gr.

⁸ Πέθανε 16-4-2022: <https://www.efsyn.gr/-pethane-o-kathigitis-istorias-apostolos-papaiouannoy> (πρόσβαση 18-2-2023). Παρατίθεται η ομιλία του αποηχογραφημένη από το βίντεο.

ανασαίνοντας τη δροσιά του πεύκου,
πιο δύσκολα κάθε μέρα αντικρύζοντας τα νερά της λίμνης,
χωρίς αφή
χωρίς ανθρώπους

Φίλτατε Στέφανε,
μέσα σε μια πατρίδα
που δέν είναι πια δική μας,
ούτε δική σας,
κι αν ο αγέρας φυσά δέ μας δροσίζει,
ο ίσκιος μένει στενός κάτω απ' τα κυπαρίσσια,
κι όλο τριγύρω ανήφοροι στα βουνά,
είπαμε,
πως δεν χάνεται η ζωή τόσο εύκολα,
πως έχει ο θάνατος δρόμους ανεξερεύνητους
και μια δική του δικαιοσύνη.

Όταν εμείς
ορθοί στα πόδια μας πεθαίνουμε,
μέσα στην πέτρα αδερφωμένοι,
ενωμένοι με τη σκληρότητα και την αδυναμία,
οι σύντροφοι, παλαιοί νεκροί,
ξεφύγαν απ' τον κύκλο και αναστήθηκαν
και χαμογελάνε μέσα σε μια παράξενη ησυχία.

Δευτέρα, οχτώ Φεβρουαρίου δύο χιλιάδες δεκαέξι, ο θάνατος τον βρήκε, σε βρήκε, στο βουνό. Ήταν, ήταν μια κορυφαία στιγμή στη σύγχρονη τραγωδία του ελληνικού λαού. Τραγωδία. Γιατί η Πολιτική Δημοκρατία αντιμετωπίζει τον πολίτη εντελώς αφηρημένα. (Αυτές ήταν οι εμπειρίες μας. Και είναι, δυστυχώς.) Τον αγνοεί ως άνθρωπο, με συγκεκριμένη διαφορετική κοινωνική τοποθέτηση και με άνισες οικονομικές δυνατότητες ελεύθερης ύπαρξης και δράσης. Δηλαδή, πρόκειται για μια *τυπική* Δημοκρατία.

Η Δημοκρατία είναι, γίνεται, ουσιαστική μόνο όταν η ισότητα και η ελευθερία, τις οποίες πραγματοποιεί η *Πολιτική* Δημοκρατία, διευρύνονται και επεκτείνονται, πέρα από το καθαρά νομικό, και στο οικονομικό και συνολικά στο κοινωνικό πεδίο. Όλ' αυτά είναι μια ανάμνηση απ' τις φωνές σου.

Και λέγοντας Δημοκρατία, κοινωνική, του λαού μας, έχασε πια το χρώμα αυτός ο κόσμος, αφού δε μένει πια ούτε να διαλέξεις το θάνατο που γύρευες δικό σου. Ακούγοντας μια κραυγή, το δικίο σου, το δικίο του λαού, του λαού μας. Και όλων των λαών.

Άφησε που η σχέση λαού και ηγεσίας... Ηγεσία δέν θα πει μόνο τεχνική. Θα πει και ιδεολογικό περιεχόμενο. Αρχές που καθοδηγούν. Θα πει πίστη που ορίζει ένα σκοπό. Τελικά, ζούμε σ' εποχή που έχει υπερτιμήσει την αφέλεια των λαών και την ευφυΐα των ηγετών. Οι λέξεις έχασαν το νόημά τους. Με αποτέλεσμα, μια γενική ασυνεννοησία. Όταν όμως οι λέξεις χάσουν το νόημά τους, οι αρτηρίες του κόσμου αδειάζουν από το αίμα τους.

Παρόλ' αυτά, ο Στέφανος Σκοπούλης πρότεινε την ανάληψη αγώνων για διεύρυνση και εμπάθυνση των ισχυόντων θεσμών της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Σε τελική ανάλυση, ελευθερία για μόνους τους οπαδούς της κυβέρνησης ή για μόνα τα μέλη ενός κόμματος δέν είναι ελευθερία. Η ελευθερία παύει να είναι αποτελεσματική όταν καταντάει προνόμιο. Μιλάμε γι' αυτή τη Δημοκρατία που περνάει στον καιρό μας και δοκιμασία και κρίση.

Λοιπόν; Τί λοιπόν! Όταν ο θάνατος πλησιάζει με αυτόν τον τρόπο, αιφνιδιαστικός και τρομαχτικός από το ένα μέρος, και φιλικός από το άλλο, στην περίπτωση του Στέφανου άφηγε τον ορίζοντα ελεύθερο, σαφέστατα κόκκινο – Ναι, κόκκινο· μην τρομάζομε με τις λέξεις· ήταν κομμουνιστής ο Στέφανος – και απεριόριστα οραματικό.

Είχαμε κατορθώσει σε πρακτικό (καί σε ιδεολογικό) επίπεδο να συνεργαστούμε. Μεγάλη τιμή για μένα ήταν η επιτυχία της εκδήλωσης που έγινε στην κεντρική πλατεία των Ιωαννίνων για τον Άρη. Στα ίσια, οι παρατηρήσεις, οι απόψεις, οι εκδηλώσεις, οι προτάσεις. Τίποτα κρυφό. Απόλυτη διαφάνεια. Λίγο πριν είχαμε συνομιλήσει και συζητήσει για τον άδικο χαμό τού Μεγάλου Αρχηγού, πώς αιφνιδιάζει ο θάνατος, και γιατί η Ιστορία ακόμη δεν είχε την τελευταία της λέξη. Όπως και να ήταν, το προσωπικό μας σύμπαν βρισκόταν πάντα στην Αριστερά.

Έτσι μιλώντας, σχεδιάζοντας, ξετυλίγοντας τις σκέψεις, σκεφτόμασταν τα τρομακτικά γεγονότα αυτής της πόλης. Δεν τα ξεχνάμε. Δεν μπορούμε να τα ξεχάσουμε. Το Φίξ, τον ΑγιοΚοσμά – τις φυλακές εννοώ –, το Σταυράκι. Αλλά και τη Θεσσαλονίκη, του Λαμπράκη· κι όσα έγραψε στο Ζ ο Βασιλικός, πρόβαλε στην οθόνη ο Γαβράς, και ζωντάνευσε ο Ύβ Μοντάν.

Τι να λησμονήσουμε;
Τα σκοπευτήρια;
Τους πολιτικούς μάρτυρες;
Τα ολοκαυτώματα;
Γεμάτη από αυτά η Ήπειρος
Η Ήπειρος; Όλη η Ελλάδα.

Μας αιφνιδιάζε ο προηγούμενος αιώνας
Όπως και ο τωρινός
Που μας προετοιμάζει ακόμη
Τώρα έχουμε γίνει πιο πολύ υποψιασμένοι
Σαν να γνωρίζουμε πού θα μας συναντήσει ο θάνατος
Σε ποια γωνιά παραμονεύει
Σε ποια κορυφογραμμή
Σε ποιο βουνό
Σε ποιο μαρμαρένιο αλώνι

Λίγο πριν από τον αιφνιδιασμό, είχαμε προλάβει ν' ανταλλάξουμε κάποιες σκέψεις. Για τις ανίατες ασθένειες της ετοιμοθάνατης σημερινής Δημοκρατίας. Οι συνομιλίες (συνομιλίες; διάλογος, συζητήσεις... είναι πιο έντονη η λέξη συζήτηση, αλλά ποτέ δεν είχε έντονη χροιά ο λόγος του Στέφανου Σκοπούλη, ήταν πάντοτε ήρεμος, λοιπόν συνομιλίες ας το πούμε, όχι συζητήσεις) ήταν ελεύθερες. Αλλά πριν απ' όλα ειλικρινείς.

Αρχικά τι διαπιστώσαμε; Ότι η Δημοκρατία δεν είναι βιώσιμη. Αυτή που τώρα ζούμε. Δεν είναι βιώσιμη. Δεν είναι νόμιμη. Δεν είναι σταθερή. Γιατί αδιαφορεί για την κοινωνική ωφελιμότητα της λειτουργίας των θεσμών. Ίσως η στιγμή της θύελας θα πλησιάζει. Καθώς η αγωνία τείνει να μετατραπεί σε αδυσώπητο αγώνα διάρκειας.

Εκείνες τις στιγμές ο θάνατος δεν υπήρχε στον ορίζοντα των άμεσων εμπειριών μας. Ωστόσο, οι συζητήσεις μας, ο διάλογος, στο τέλος, είχαν μια ασφαλιστική δικλείδα: **Την οργή των νεκρών να φοβάστε!**⁹

Οι νεολαίοι φοιτητές μας στην τελευταία αποχαιρετιστήρια συνάντηση με το Στέφανο είχαν διαβάσει ένα ποίημα του Πατρίκιου:

Το αμετάθετο όραμα

Και μ' όλες τις αναστολές που πήραν τα όνειρά μας
πάντα θα σκέφτομαι μιαν υψικάμινο, πολύξερη
με χιλιάδες εργάτες να της καθαρίζουν τα δόντια
να την ταΐζουν σίδερο και κάρβουνο.

⁹ Βλ. υποσημείωση 3.

Μιαν υψικάμινο που θα καπνίζει
όσο δεν καπνίσαμε όλα τα τελευταία χρόνια,
που δε θα κόβει το τσιγάρο της στα δύο,
που δε θ' αφήνει τη λαχτάρα της στη μέση,
κι όλο θα βγάζει ατσάλι
να δένονται οι μεγάλες σκαλωσιές
που παν να φτάσουνε τον ουρανό.

Σας ευχαριστώ πολύ.

Ε. Λαΐου: Ευχαριστούμε πολύ τον κ Παπαϊωάννου για την εξαιρετική παρέμβασή του για τον Στέφανο Σκοπούλη, για τους προβληματισμούς που έθεσε μες από αυτή για τους δύσκολους καιρούς που ζούμε, και τις απαντήσεις που ίσως θα μπορούσανε να βρεθούνε αναλογιζόμενοι τον βίο του Στέφανου Σκοπούλη.